

Új könyvek a moldvai magyarságról

Ha az elmúlt évtizedekben a moldvai csángó magyarokról tartottam ismertető előadást, rendszerint úgy jellemeztem őket, hogy nem csak a világ egyik legszomorúbb sorsú és legkevésbé ismert népcsoportja, de mi, magyarok is szinte elfeledkeztünk róluk. Történelemkönyveink nem foglalkoztak velük, tankönyveinkben nem szerepeltek. Ha a szegedi fiatalok közül két évtizede alig akadt, aki tudta, milyen nyelven beszélnek a székelyek, vajon hányan adtak volna pontos választ arra a kérdésre, hogy milyen nyelven beszélnek a csángók? Elszórt híradás még leginkább Romániából érkezett, *Beke György* és a *dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—dr. Nagy Jenő* néprajzos szerzőhármas jóvoltából. A sors iróniájaként éppen abból a Romániából, amely a hivatalos történelmi ideológia szintjére emelte a meglehetősen alantas politikai indíttatású teóriát, miszerint a moldvai csángó magyarok nem is magyarok, hanem valójában románok, akik azonban valahogy elmagyarosodtak a történelem során, s most a hivatalos román közigazgatásnak kell őket visszamánósítani.

A romániai magyarság iránti érdeklődés elleni hosszú, keserves és súlyos következményekkel járó tilalom áttörése után, vagyis az utóbbi három esztendőben könyvkiadásunk gyors lépésekkel igyekezett pótolni a hiányt. S bár ez a sokszor kapkodó gyorsaság egyáltalában nem használt a tömegével megjelent művek színvonalának, a mind tragikusabbá váló helyzet iránt felfokozott olvasói érdeklődés háttérbe szorította az igényességet, s válogatás nélküli mohósággal fogadott minden új, az erdélyi magyarokkal foglalkozó információt. A moldvai magyarság a lehető legjobb értelemben válik el ettől a jelenségtől: távolsága, elzártsága, nehezen megközelíthető volta jórészt megőrizte attól, hogy alkalmi szakértők párnapos tájékozódás alapján könyvet rittyentsenek róluk. A felfokozott figyelemből szinte csakis előnyük származott: három esztendő alatt kilenc, velük foglalkozó könyv jelent meg, mégpedig egytől egyig fontos, tartalmas, könyvkiadásunk átlagos szintjét felülmúló kiadvány. Nem összecsapott, a konjunktúra feltámadt szele által fölkapott és megforgatott munkák, hanem részben már korábban megjelent, s az idő próbáját kiálló, részben pedig régóta készülő, érlelődő, a megjelenéshez szükséges kedvezőbb időt váró művek.

Tartsunk szemlét fölöttük, próbáljuk megszínesíteni a moldvai csángókat mindedig jellemző fehér foltokat. A tudatlanságunk ellen felvonuló műveket három nagyobb „fegyvernembe” sorolhatjuk: a legtöbbjük történelmi mono-

gráfia és okmánytár; másik csoportjuk a népdalok és a népköltés témaköréhez kapcsolódik; kettő pedig a moldvai magyarok mai életének bemutatására vállalkozik: szociográfia tehát, írásban, illetve képen.

*

A moldvai magyarokról a múlt század elején szinte az elsők között hozott hírt *Gegő Elek* ferencrendi szerzetes, aki az Akadémia elődjeként működő magyar tudós társaság megbízásából járt a moldvaországi magyaroknál. Utazása előkészítése során szerzett ismereteit, valamint az ott látottakat és hallottakat írta le 1838-ban megjelent, s most újra kiadott művében.¹ Könyve mind tartalmát, mind pedig műfaját illetően három részből áll: a közvetlen helyszíni tapasztalatok útleírászerű bemutatása, a különböző kútfőkből összegyűjtött történelmi adalékok, végül pedig Bandin Márk püspök 1646-ból származó jelentésének részletei.

Ez a jelentés, amely Codex Bandinus néven ismeretes, sokáig lappangott, s *Gegő* volt az első, aki — ha kivonatosan is — ismertette. A leírásból élénk rajzolódnak a középkori Moldva magyar és katolikus életének — romjai. A XIV—XV. században, amikor a terület még a magyar királyság hűbérterülete volt, a görögkeleti és a római katolikus vallás egymás mellett létezett Moldvában, s különösen a fejedelmek udvarában és a városokban számos magyar tisztségviselő, kézműves tevékenykedett. A moldvai fejedelmek, akiknek tanácsadói, belső emberei gyakran magyarok voltak, sőt nem egyszer erdélyi nőt vettek feleségül, jóindulattal tekintettek a szolgálataikba szegődött magyarokra, esetenként jelentős adományokkal támogatták a Moldvában működő katolikus egyházat. A fejedelemség török fennhatóság alá kerülése után azonban egymást érték a hadak pusztításai, a török által trónra emelt, tehetőségtelen uralkodók és a különféle pártütők között napirenden voltak a belháborúk, s a harcoknak és a nyomukban támadt járványoknak elsősorban a városok lakossága esett áldozatul. De míg az ortodox vallású románság és ortodox egyháza újra és újra meg tudott újulni a pusztítások után, a moldvai katolikus magyarság, amely egyre kevesebb támogatást kaphatott a három részre szakadt Magyarországtól, fokozatosan kiszorult a városi életből, egyre inkább a falvakban élt tovább. Bandinus püspöknek, aki bosnyák léteére tiszteletre méltó fogékonyságot mutatott az anyagi és szellemi nyomorúságban tengődő moldvai falvak katolikus magyar lakossága iránt, városról városra járva szinte mindenütt azt kellett tapasztalnia, hogy a „hajdan” jelentős magyar életnek már csak az emléke élt az akkori Moldvában. „Hajdan több mint 300 családból álló magyarok lakták, szentegyházzal, pappal és tanítóval ellátva, ma a’ boldogabb múltra romok emlékeztetnek” — írja Vaslu (Vászló) városáról, de elmondható mindez az egész XVII. századi Moldva magyarságáról. Akárcsak, ami következik: „A’ templom elpusztult, a’ temetkező helyekre tehénolák építettek; a’ kat. nép dögmirigy’ áldozatja, tatárok’ rabszolgája, vagy görög hitü lett.” Vagy amit Karácsonkő (Piatra) mezővárosról feljegyzett: „Hajdan egészen magyar lakosokkal, ma 3 magyar házat 16 lélekkel számlál, kik közül csak az öreg János tud anyanyelvén beszélni.”

Aki részleteiben is meg akar ismerkedni a középkori Moldva magyarságának XV—XVII. századi vergődésével, a lengyel és az olasz papok közti örlődésével, a római katolikus egyház végvidékén való szenvedéseivel, az vegye kézbe a *Benda Kálmán* szerkesztésében megjelent *Moldvai csángó—magyar*

*okmánytárat.*² Részletes tanulmány olvasható benne a moldvai magyar települések történetéről, Magyarországról való, több hullámban történő betelepedésükről, a katolikus egyház és a misszionáriusok szerepéről, a moldvai csángók népi vallásosságáról. A bevezető tanulmányt nem kevesebb, mint 142 eredetiben és kivonatos fordításban közölt, 1467 és 1706 közül való dokumentum egészíti ki, melyek nagy része római levéltárakból származik. Olyan oklevelek, levelek és jelentések ezek, amiket misszionáriusok és más, Moldvában működő egyházi és világi személyek küldtek a Vatikánba, valamint a magyarországi vagy lengyelországi egyházi vezetőknek. Túlnyomó részük igen hasznos ismereteket közöl a moldvai magyarság keserves helyzetéről, de akadnak köztük szép számmal olyanok is, amelyek a moldvai katolikus papság méltatlan életéről, egymással való viszálykodásáról festenek lehangoló képet. Találunk köztük szép számmal olyanokat is, amit nem főpapok, nem is világi méltóságok írtak, hanem földhözragadt, papot tán soha nem is látott, a lelki nyomorúságtól mérhetetlenül szenvedő, írni-olvasni nem tudó csángó parasztemberek mondtak tollba, bíztak papírra, ettől remélve sorsuk jobbra fordulását. Ha egyszer majd valaki összegyűjti, ezekből a végső kétségbeesésben fogant, sohasem a szűkös anyagiak miatt siránkozó, mindig a „lélek tápanyagaiért” könyörgő levelekből is összeállítható a moldvai magyarság keserves kálváriája. A sok közül idézzünk néhány sort a bákói magyaroknak a Hitterjesztés Szent Kongregációjához, Rómába küldött, 1653-ban kelt leveléből: „Mű, a Moldoua országban, Bako városában lakozó katolikusok, mind az környülvő magyarsággal együtt, leborult orcával, magunk megalázásával és fiui engedelmisséggel az Nagyságtok kegyelmes lábaihoz ez supplicationk által leesvén, könyörgünk, méltóztassék kiáltásunkra füleiteket legfüggeszteni. Jóllehet nagyságos kegyelmes uraink, sok külömb-külvő féle nyavalyáktól szorongatattunk, mint olá nemzetség közöt, de azok közöt legnehezebb és nyavalyásab, hogy lelki pásztorok nélkül szükölködünk sok üdöktől fogvást.”

Ezeknek a Vatikánból származó okleveleknek egy része — teljes fordításban — megtalálható *Domokos Pál Péter* ötödik, átdolgozott és kibővített kiadásban megjelent munkájában, A moldvai magyarságban³ is. A szerző fiatal tanár korában, 1929-ben járt először a moldvai csángók között, és azóta fáradhatatlanul igyekszik sorsukat, kulturális értékeiket a magyarság és a világ közvéleménye elé tárni. Könyvének eme legutóbbi kiadása tartalmazza az első és a második moldvai utazása során gyűjtött anyagot — a felkeresett falvak magyar lakosságának névsorával —, történeti kutatásainak eredményét, a már említett okleveleket — köztük Bandinus jelentésének teljes szövegét —, valamint az 1930-as román népszámlálásnak a moldvai csángó településekre vonatkozó számadatait. Ez utóbbi rendkívül fontos közlés, mert noha vannak benne egészen nyilvánvaló hamisítások — például a több mint 6000-es lakosságú, ma is színmagyar Klézsén 1, azaz egyetlen magyart mutat ki —, a későbbi népszámlálásokhoz, különösen pedig az utóbbi évtizedek hivatalos szemléletéhez képest viszonylag tisztességesen és részletesen közli a moldvai falvak „magyar származású” és „magyar anyanyelvű”, valamint a római katolikus vallású lakosságának számát. Érdeemes idézni a végeredményt: a statisztika szerint 1930-ban Moldvában 20 964 „magyar származású”, 23 894 „magyar anyanyelvű” és 109 953 római katolikus vallású személy élt. Az 1930-as román népszámlálás tehát még ebben a torz formájában is világosan cáfolja azt az 1970-es években állami szintre emelt sovíniszta ideológiát, miszerint, a moldvai csángók nem magyarok.

A moldvai magyarokkal foglalkozó történelmi munkák ismertetését *Mikecs László* 1941-ben megjelent, s nemrég újra kiadott munkájával zárjuk.⁴ Címét — *Csángók* — a kiadó adta, maga a könyv ennél szélesebb körben mozog, s az egész óromániai, Kárpátokon kívüli magyarság történelmét igyekszik áttekinteni. Kósa László az új kiadáshoz írt tanulmányában kifejti, hogy a szerző elsősorban két szempontot érvényesített: tudományos ismereteket kívánt adni, s egyszersmind előítélet nélküli, helyes állásfoglalásra kívánta bírni az olvasót. Mindkettőre nagy szükség volt akkor is, most is, hiszen a csángók eredetével kapcsolatban akkor is, azóta is számos megalapozatlan, sokszor üres politikai célokat szolgáló elképzelés vált ismeretessé. Mikecs hatalmas könyvészeti anyag ismeretében, sajnos, kiterjedt levéltári kutatások nélkül, tártá föl a magyarok szerepét a középkori román fejedelemségek kialakulásában. Bemutatja a Szörényi bánságot, a Brassótól délre, már a Havasalföldön létrejött Secueni (Székely) megyét, s főként a moldvai magyarok sorsának alakulását a kezdetektől fogva. Nagy értéke a könyvnek, hogy szerzője, aki nemzetiségi környezetben — Bihardiószegen — született és nőtt fel, nem kívülállóként közelíti a magyar—román együttélés kérdését, hanem elfogadva és megértve a történelem által teremtett helyzeteket. Mikecs könyvét annak idején az akkor éppen szövetségi jellegű magyar—román kapcsolatokra és az egyházi „érdekekre” egyaránt ügyelő cenzúra jelentősen megrövidítette. A katolikus világegyháznak ugyanis elsősorban a románok katolizálása és nem a magyar katolikusok anyanyelvének őrzése a célja, s ez az érdek mindig is jól összecsengett a román nacionalizmus szándékával. Mikecs annak idején néhány könyvben kézzel pótolta a cenzúra által kihúzott részeket, s ezeket a kiegészítéseket az új kiadás függelékben közli. Ezzel együtt vált teljessé és a szerző szándéka szerint valóvá ez az értékes mű.

*

A moldvai csángó magyarokkal foglalkozó könyvek másik nagy csoportját a népdalokkal és a népköltéssel foglalkozók jelentik. Hol van már az az idő, mikor Bartók Béla az 1920-as években azt írta, hogy az egész magyarlakta területről ismerjük a magyar népdalkincset, csak a moldvai csángók zenei világáról nem tudunk semmit? Hiszen az éppen erre a bartóki megállapításra meginduló Domokos Pál Pétertől kezdve a kolozsvári Jagamas Jánoson, Faragó Józsefen, Kallós Zoltánon át a Magyarországra települt csángó néptöredék között gyűjtő Várnai Ferencig a moldvai népdalkincs — a magyar népdalok egyik legarchaikusabb, legértékesebb rétege — immár alaposan feltárva és többé-kevésbé hozzáférhetően a tudósok és a nagyközönség rendelkezésére áll. S mégis, örömmel kell üdvözölnünk minden újabb kiadványt, amely ebből a kiapadhatatlan forrásból merít, és ad újabb és újabb kortyolnivalót.

Hiszen a moldvai csángó magyarok ma is a szóbeliség állapotában élnek, anyanyelvi iskolák híján magyarul írni — egészen kevés kivételtől eltekintve — ma sem tudnak, apáról fiúra, anyáról leányára öröklődik a hagyomány, legyen az szokás, szó vagy dal. A népdal tehát ma is „él”, csiszolódik, variálódik, ahány jó énekes, annyiféleképpen tudja előadni, de ugyanaz az énekes is akárhányszor újrateremti, mindenkori hangulatához igazítja énekeit. Különösen a pontosan erre való keserveseket, amelynek elemeiből másként építkezik a szerelmi bánatát éneklő fiatal, másként az életét „szeretetlenül” leélő

asszony, vagy az általában a világ gonoszsága miatt kesergő ember. Ahogyan az egyik kitűnő énekes, Demse Dávidné fogalmazott: „Ha tízszer kérdi, tízfélén mondom!” Ezért fontos minden népdalkiadvány erről a Bartók és Kodály által is oly gyakran idézett etnikai területről.

Különösen akkor, ha olyan különleges értékű anyagot kapunk, mint *Veress Sándor* 1930-ban gyűjtött, de mindeddig kéziratban heverő moldvai gyűjtését, ami most a Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI. köteteként látott napvilágot.⁵ 135 népdalt és furulyadallamot tartalmaz a kötet, de nem kevésbé értékes benne Veress Sándor egykori útinaplója, s az a 64, meglepően jó minőségű fénykép, melyekről minden leírásnál szemléltetőbb képet kapunk a moldvai falvak (Szabófalva, Klézse, Forrófalva, Bogdánfalva, Trunk) csángóinak viseletéről, házáiról, búcsúiról, templomszenteléséről, betlehemezéséről. A ma Svájcban élő idős gyűjtő klasszikus értékű anyagának hozzáférhetővé tétele nagy nyeresége a magyar néprajztudománynak.

Régóta kéziratban heverő népdalkincset ad közre az Ismeretlen moldvai nótafák⁶ című kötet. Ezt a 122 népdalt még akkor gyűjtötte a szerző, *Szegő Júlia*, amikor az 1950-es években Kolozsváron élő folkloristák széles körű munkát végeztek a csángó falvakban. A közölt anyag legnagyobb értéke, hogy kiegészítő variánsokat ad a már ismertebb moldvai népdalokhoz, felvilágosítva azt a szinte beláthatatlan gazdagságot, amit az állandóan újratelemző, írással, kottával kövületbe nem zárt, befejezetté nem nyilvánított népdalkincs tud adni. Népdalköreinknek, népzenei együtteseinknek nélkülözhetetlen ez a kiadvány, hogy újítani, frissíteni tudják készletüket, egy-egy dal újabb és újabb árnyalatával gazdagíthassák műsoraikat.

Noha ismerjük szerzőjét, aligha hibázunk, ha a népköltés értékei között vesszük számba *Lakatos Demeter* csángó költő válogatott verseinek gyűjteményét.⁷ Hiszen, ha csak néhány évtizeddel korábban látta volna meg „az élő napot”, aligha ismernénk a nevét, mint ahogy nem ismerjük a többi népdal, népmese, ballada szerzőjét sem. Lakatos Demeter valóban népköltő volt; verseinek témája falujának — Szabófalvának — világa, nyelve népének, az északi csángók kevés, még magyarul beszélő falujának nyelve. Úgy látja a világot, ahogyan ők látják, úgy fűzi a szót, ahogyan ők fűzik. Lakatos Demeter azonban csak beszélni tudott anyanyelvén, írni nem, hiszen nem járhatott magyar iskolába. Román helyesírással írja tehát magyar verseit, ami már önmagában véve is szívszorító teljesítmény. Nyelve, szókincese híradás egy elsüllyedőfélben levő világból, a még sziszegő tájszólásban beszélő (s helyett sz-et, cs helyett c-t ejtő) csángó nyelvről. Olyan szavakat használ Lakatos Demeter ezekben a versekben, amiket mi, a Kárpátokon belül élő magyarok, már sokszor évszázadokkal ezelőtt elfelejtettünk. De nem csak népnyelvi szempontból értékesek ezek a versek, Lakatos Demeter nem egy volt a népéből, egyéniség volt a javából, aki a lélek finom rezdüléseit, a világ megszürt lényegét is papírra vetette. Ha előbb születik, tán táltos, ha utóbb, elismert művész lehetett volna belőle. Így azonban csak egy szegény csángó népköltő volt, akinek egyik legfőbb vágyát, hogy Budapestre jöhessen, a román hatóság ébersége, a másikat pedig, hogy versei Budapesten megjelenhessenek, a magyar íróársadalom közömbössége hiúsította meg. Verseinek ezt a gyűjteményét is a svájci magyarok áldozatvállalásának köszönhetjük.

*

Az eddig szóba került könyvek a moldvai magyarok múltjával, vagy legalábbis a múltból hozott értékeivel foglalkoztak. De hát vajon a csángóknak csak múltjuk van? Jelenük, jövőjük nincs?

Közel járunk az igazsághoz. A moldvai magyarság évszázadok óta pusztul, eleddig minden róluk szóló beszámoló megjósolta, hogy még egy-két nemzedék, s elvész a magyar nyelv Moldvában. Való igaz, hogy a 250 ezer lélekre becsülhető moldvai csángókból ma már talán csak 80—100 ezer beszél magyarul. De ez a 100—120 falunyi csángó magyar még beszél, s ha magyarságtudatuk nem is hasonlítható az erdélyi magyarságéhoz — hiszen amikor Moldvába kerültek, a Kárpát-medencén belül sem alakult még ki az a fajta nemzettudat, ami a XIX. században kovácsolódott ki —, ezek a csángók mégsem tartják magukat románnak, s ha mással nem, hát szokásaikkal, főként pedig katolikus vallásukkal megkülönböztetik magukat az ortodox románoktól. Még akkor is, ha már elvesztették anyanyelvüket! Moldvában tehát nem a „nyelvében él a nemzet”, elsősorban a vallás az, ami az összetartozás érzését jelenti számukra.

Ebből a sajátos helyzetből következően számos izgalmas társadalmi jelenség volna tanulmányozható a moldvai magyarság körében, aminek tudományos és emberi tekintetben egyaránt fontos tanulságai lehetnének. Erre volt azonban az utóbbi évtizedekben a legkevesebb lehetőség. Két olyan emberről tudunk, aki — tollával és fényképezőgépével — érdemleges ismereteket hozott számunkra a moldvai magyarság közelmúltjáról és jelenéről.

Az egyik *Beke György*, a romániai magyarság jelenének kitartó faggatója. A nagyobb erdélyi tájegységekről szóló riportgyűjteményeit a hazai olvasók is jól ismerik, még ha az elmúlt években elsorvasztott romániai magyar könyvkiadás nem is jelentethette meg írásait. Megjelent azonban Budapesten a *Csángó passió* című könyve, melyben a moldvai magyarokról szóló eddigi írásait olvashatjuk.⁸ Kezdődnek ezek a riporteri jelentések az 1950-es években, éppen, amikor a rövid életű, 1948—1949-ben létrehozott moldvai magyar iskolákat az 1950-es években sorra megszüntették. Beke az „ahogy lehet” elvéhez tartva magát, igyekszik érzékeltetni ezeknek a csángó iskoláknak a jelentőségét, a moldvai magyar falvak életében játszott szerepét, bezárásuk tragikumát. Aki valamelyest is tisztában van a moldvai kérdéssel, az tudhatja: milyen óriási dolog, hogy a csángók több évszázados vágya, környörgő leveleik kívánsága végre megvalósult: gyermekeik magyarul tanulhattak, öregeik magyarul gyónhattak, imádkozhattak. A román nacionalizmus azonban csak egy futó pillanatra engedte virágba fakadni a reményt. A toleráns Groza Péter félreállítását követően a kommunista mindenhatósággal összefogó beszűkült sovinizmus egykettőre véget vetett az Európa felé mutató folyamatoknak, elsötétítette az ablakokat, s azóta a moldvai csángók csak odahaza, családi körben használhatják anyanyelvüket, vallhatják meg — mégoly tétován is — magyarságukat. A töltésekre épült, zsindegyházzal fedett házakból, a magukba zárkózó arcvonások mögül azonban időnként kiszűrődik a lámpafény, megcsillan egy-egy szemvillanás; árulkodnak a határnevek, a népdalok, a bátor-talanul ejtett szavak. Ezeket a meg-megvillanó jeleket, a hamu alatt izzó, vagy legalábbis pislákoló parázsszemeket gyűjtötte össze Beke György a csángó vidékeken készült riportokban, csángó gazdák, olajbányászok, ácsok között járva; említésre méltó képviselőikkel — Lakatos Demeter költővel, Demse Márton egykori tanárral, Demse Antal tanácselnökkel és másokkal — beszélgetve.

A moldvai magyarság jelenéről hírt adó másik könyv egy fotóalbum, amely *Csoma Gergely* felvételeit tartalmazza.⁹ Ez a képeskönyv azok számára készült, akik nem juthattak el a moldvai falvakba, akiknek nem adatik meg az az élmény, hogy akár egyszer is megforduljanak egy csángó lakodalomban, búcsún, temetésen; akik sohasem ülhettek le egy-egy moldvai csángó család szegényes asztalához, hogy törjenek a máléból, faljanak a pecsenyéből, s mártsanak hozzá az ecetben tört fokhagymából. Akik nem juthattak el Csik-somlyóra a pünkösdi búcsúra, s nem láthatták azoknak a csángó magyaroknak a boldogságát, akik itt tán életükben először és utoljára magyar misét hallgathattak, láthatták a csodatévő Mária-szobrot, s részesei lehettek Salvatore kápolna dombjáról a napfelkelte csodájának. Ebből a képeskönyvből közelebb kerülünk mindezekhez az élményekhez, a látvány erejénél fogva is, s azáltal is, hogy amit az eddigi könyvekből kiolvashattunk a moldvai magyarokról, azt ezeken a képeken a szemünkkel láthatjuk. Nem pótolják ezek a képek természetesen a személyes találkozást. Nem beszélnek, nem énekelnek, még csak nem is panaszkodnak a képeken látható emberek. Mégis szólnak hozzánk. Leginkább a lélek gazdagsága és a testi nyomorúság közötti kontrasztról beszélnek, a tekintetek ereje és az eres-ráncos kezek erőtlensége, a hímszett ingek régisége és a térdig érő sarak maisága közti ellentétekről. Nagynagy szeretettel készültek ezek a képek, és így kell néznünk őket.

*

Olvashatunk hát a moldvai magyarok múltjáról és jelenéről, ha nem is eleget. De mi lesz vajon a jövőjük? Itt állnak szegények az idő tenyerén, s tán meg sem merik kérdezni, hogy mi a terve velük a történelemnek. Románia megszabadult az egyetlen nagy átoktól, s most már meg kellene szabadulnia a sok kis átoktól, ami a történelem során, mint elhanyagolt lakásban a szemét, felgyűlt a lelkekben. Igazi nagytakarításra volna szükség, mint a halottas házban temetés után. A moldvai magyarok helyzetének alakulása szinte jelzőrendszere, érzékeny mutatója lehetne: mennyire sikerül leküzdeni Romániában a nacionalizmus fertőző betegségét, mennyire sikerül a kommunista ideológiával együtt kisöpörni az alaposan rátekeredett nemzeti gyűlölködés folyondárját is. Vajon mikor jelenik meg hivatalos helyről olyan nyilatkozat, mely elhatárolja magát a moldvai magyarok történelmietlen minősítésétől? Vajon a következő népszámláláskor vallhatják-e magukat magyarnak a csángók? Kérhetik-e megszüntetett magyar iskoláik visszaállítását, Gyulafehérvárott szentelt s Moldvából eddig kitiltott papjaik visszatérését? Amikor a moldvai magyarok jövőbeli sorsáért aggódunk, akkor a román nép jövőjét is féltjük. Hiszen csak közösen térhetnek vissza Európába.

Jövőjük vékony szálon függ, mint az esőcsepp a levél hegyén. Sorsuk bizonytalan, mint a leányságát letévő asszonyé, aki éppígy nem tudja, mire fordul a sorsa.

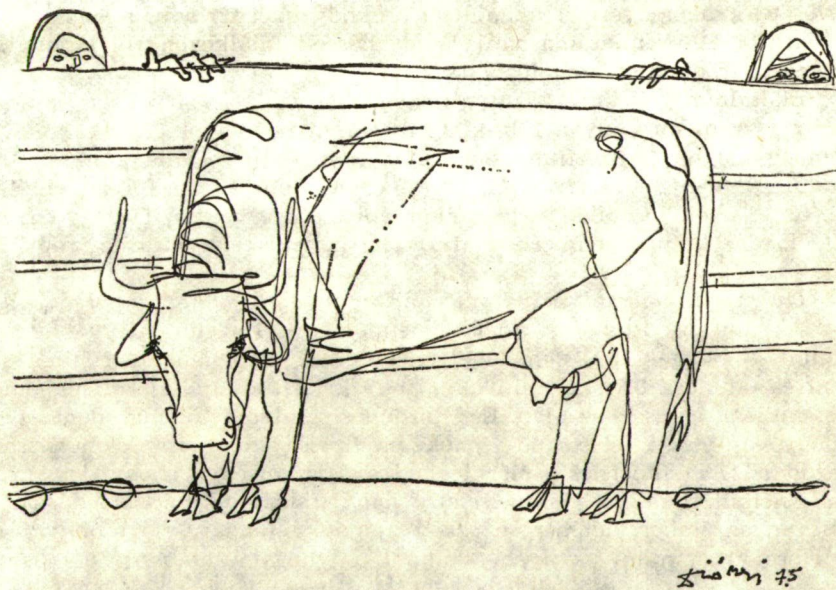
*Nem tudom édesem,
Jóra e vagy rosszra?
Jóra e vagy rosszra,
Vagy hőtíg bánatra.*

*Adná az Isten jóra,
Ne fordítsa rosszra.
Ne fordítsa rosszra
S ez hőtíg bánatra.*

JEGYZETEK.

1. *P. Gegő Elek*: A' moldvai magyar telepekről (1938). Állami Könyvterjesztő Vállalat reprint sorozata, Bp., 1987.
2. *Benda Kálmán* (szerk.): Moldvai csángó—magyar okmánytár, 1467—1706. I—II. Magyarságkutató Intézet, Bp., 1989.
3. *Domokos Pál Péter*: A moldvai magyarság. Magvető, Bp., 1987.
4. *Mikecs László*: Csángók. Optimum Kiadó, Bp., 1989.
5. *Veress Sándor*: Moldvai gyűjtés. Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Múzsák Kiadó, Bp., 1989.
6. *Szegő Júlia*: Ismeretlen moldvai nótafák. Szerk.: Tari Lujza, Európa, Bp., 1988.
7. *Lakatos Demeter*: Csángó strófák. Válogatta, szöveget gondozta, bevezetőt írta K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása. Bern, 1988.
8. *Beke György*: Csángó passió. Sajtó alá rendezte: Ara-Kovács Attila. Európa, Bp., 1988.
9. *Csoma Gergely*: Moldvai csángó magyarok. Corvina, Bp., 1988.

HALÁSZ PÉTER

DIÓSZEGI BALÁZS GRAFIKÁJA